

Observationsstöd

Detta dokument är tänkt att användas som stöd för huvudmän, rektorer och lärare i genomförande av observationer. Här beskrivs viktiga utgångspunkter för observationer, vilka är de som Skolinspektionen använder sig av. Materialet är uppdelat i vad du bör tänka på inför, under och efter observation. De viktigaste råden sammanfattas i punktform och avslutas med en beskrivning i kursiv text av hur Skolinspektionen arbetar.

Observationen ska utgå från den specifika situationen

Anledningen till att en observation ska genomföras varierar. Det är därför inte lämpligt att ha en mall med färdiga företeelser som alltid ska observeras. I stället behöver observationen anpassas utifrån syftet med den specifika observationen. Det kan exempelvis handla om att i förväg avgöra om det är innehållet eller arbetsformerna i undervisningen som ska vara i fokus för observationen, om observationen ska handla om lärarens bemötande eller fördelning av talutrymme.

När Skolinspektionen bedömer kvaliteten i verksamheten eller om verksamheten lever upp till skolförfattningarnas krav är observationer av undervisning eller övrig skolmiljö ofta en viktig metod. Observationerna blir en del av det samlade utredningsmaterialet där exempelvis intervjuer, dokumentstudier och statistiska uppgifter om verksamheten också ingår. Skolinspektionen situationsanpassar sina inspektioner och väljer vid varje specifikt tillfälle ut de delar som ska observeras.

Inför observation

Bestäm syftet med observationen

- Bestäm i förväg vad observationen ska användas till, om den ska vara en del av flera metoder att undersöka något eller enda metod och se till att de som ska vara med i observationen är införstådda i förutsättningarna.

För Skolinspektionen är det övergripande syfte med att genomföra observationer att inhämta direktinformation om vad som sker i undervisningen och i övriga skolmiljöer. Det specifika syftet varierar beroende på vad som ska utredas och vilken information myndigheten behöver få till utredningen som observationen är en del av.

Skolinspektionen är alltid öppen med vad syftet med observationen är så att den som ska bli observerad vet syftet. Myndigheten är också alltid noga med att förklara hur observationen ska gå till och hur det insamlade materialet kommer att användas.

Bestäm vad som ska observeras

- Välj ut något eller några företeelser som ska observeras. Det kan exempelvis vara lärarens bemötande av flickor och pojkar, lärarens sätt att ge aktivt lärarstöd, lärarens strategi för att hjälpa igång eleverna med skolarbetet eller hur läraren fångar upp elevernas frågor i undervisningen.
- Utifrån det som är utvalt att fokuseras vid observationen, läs på i relevant kursplan och relevanta delar av läroplanen.

Nedan listas möjliga företeelser som kan observeras i undervisningen utifrån viktiga områden i läroplanen:

Läraren ser till att arbetet under lektionen är tankemässigt utvecklande

- Läraren ställer öppna frågor där svaret inte är givet.
- Läraren ger eleverna möjlighet att tänka efter innan de yttrar sig.
- Läraren hjälper eleverna att utveckla sina utsagor och argumentation med hjälp av uppföljande frågor.
- Läraren använder sig endast undantagsvis av korta kontrollfrågor eller frågasvarsmonster (dvs. IRE-mönster som inte gynnar elevernas förståelse och kunskapsutveckling).
- Läraren ger eleverna möjligheter att reflektera och problematisera, i grupp eller enskilt.
- Läraren ger eleverna uppgifter som stimulerar deras egen aktivitet.
- Läraren ger eleverna stöd genom att visa på och låta dem utveckla olika lärandestrategier.

Läraren anpassar undervisning till eleverna i gruppen

- Läraren tar sin utgångspunkt i elevernas erfarenheter och tidigare lärande.
- Läraren varierar sin undervisning för att möta elever med olika förförståelse och kunskapsnivå.
- Läraren ser till att eleverna får uppgifter som är utmanande utifrån deras förutsättningar.
- Läraren ger eleverna uppgifter "utan tak", dvs. av sådan art att eleverna på olika sätt kan fördjupa sig och aktivt arbeta med dem under hela den avsatta tiden.

Läraren ser till att elever med behov av stöd under lektionen får stöd

- Läraren ser till att det inte råder någon osäkerhet om när och hur eleverna kan få hjälp med sitt arbete under lektionen.
- Läraren ger eleverna möjligheter att hjälpa varandra.
- Läraren ger vid behov elever möjlighet att träna och ägna mer tid åt olika moment och aktiviteter.
- Läraren ger eleverna tillgång till de verktyg och hjälpmedel de behöver

Utredarna på Skolinspektionen förbereder sig inför en observation genom att bland annat sätta sig in i det bedömningsområde som observationen ingår i. De förbereder sig också genom att i förväg ha gjort ett medvetet urval av vad som ska observeras och hur observationen lämpligen genomförs. Detta är ett arbete som behöver göras vid varje tillfälle.

Bestäm observationstillfällen

- Utgå från syftet vid val av vilken undervisning som ska observeras. Är syftet exempelvis att ge en bred bild av skolans undervisning, att jämföra metoder i undervisningen i ett visst ämne, eller att se hur undervisningens struktur varierar i olika ämnen i en viss årskurs?

Skolinspektionen gör alltid urval av vilken undervisning och vilka miljöer som observeras eftersom det sällan är möjligt att genomföra en sådan mängd observationer i en verksamhet att bilden kan bli heltäckande. Kriterierna för urval beror på observationens syfte och kan exempelvis utgå från variation i ämnen och årskurser, ett visst ämne, en viss årskurs eller en viss tid på dagen. Även om det som observeras inte ger en heltäckande bild kan det som observerats användas som utgångspunkt för vidare diskussioner och frågor.

Under observation

Samla in opåverkad observationsdata

- Sträva efter att *märkas så lite som möjligt*, exempelvis genom att i möjligaste mån vara passiv och inta en tillbakadragen position.
- Ha ett *reflekterande förhållningssätt* till observationerna. Det handlar om att vara medveten om att den som observerar inte är en objektiv registrator av det som sker, utan därför är det viktigt att reflektera över hur närvaron påverkar undervisningen. I detta ligger också att skilja på det som faktiskt observeras och den tolkning som görs. Till exempel går det att observera att elever sitter tysta under lärarens genomgång. Det är då lätt att också göra tolkningen/värderingen att eleverna är tysta därför att de är uttråkade och har brist på stimulans, eller tvärtom att eleverna tysta eftersom de är intresserade och lyssnar koncentrerat. Men ingen av dessa tolkningar/värderingen går att observera.
- Stanna kvar och *observera hela lektioner* eller hela arbetsmoment för att bilden av undervisningstillfället ska bli så fullständigt som möjligt. Genom att medverka under en längre tid hinner de som observeras också vänja sig något. Här kan det dock vara så att syftet med observationen är av sådan art att en kortare observation är mer lämplig.

För Skolinspektionen är det viktigt att sträva efter att samla in så opåverkad data som möjligt. Vi medveten om att det alltid sker en påverkan vid en observation, men myndigheten använder sig av flera av de ovan angivna strategierna för att minska den påverkan.

Dokumentera observationer

Här följer några olika exempel på sådant som kan dokumenteras utifrån olika syften:

- Att notera tidpunkt för det som händer kan underlätta för att exempelvis få syn på hur lång tid olika saker tar, till exempel tiden mellan att läraren avslutar en genomgång inför ett grupparbete och att eleverna kommer igång med grupparbetet.
- Att markera förekomst av olika kortare företeelser kan synliggöra beteenden som lärare och elever är omedvetna om, till exempel hur ofta flickor respektive pojkar får svara på frågor.
- Att beskriva vilka frågor läraren ställer (muntligt och skriftligt) samt vad som framgår av eventuella elevarbeten kan vara berikande i en efterföljande diskussion om exempelvis kunskapssyn och val av innehåll i undervisningen.
- Att notera exempelvis möblering och vad som sitter på väggarna kan vara berikande i en efterföljande diskussion om den fysiska lärmiljön.
- Det är ofrånkomligt att göra tolkningar och värderingar vid en observation. Skolinspektionens erfarenhet är att det kan vara bra att notera även tolkningar och värderingar eftersom de bidrar till att synliggöra sådant som behöver klargöras genom efterföljande frågor. Av anteckningarna behöver det framgå att det är en tolkning eller värdering.

För Skolinspektionen är det väsentligt att observationerna dokumenteras på ett likvärdigt sätt. Hur dokumentationen görs beror på syftet, men som huvudregel för utredarna utförliga löpande anteckningar under observationerna. Det är nämligen bättre att anteckna för mycket än för lite för att få en så rik empiri som möjligt. Myndigheten är mån om att hålla isär det som observeras och det som är en tolkning eller värdering av det som observeras.

Efter observation

Utvärdera observationstillfället

Varje observationstillfälle behöver utvärderas. Exempel på reflektionsfrågor som ni kan ställa till er själva och varandra:

1. Var du uppmärksam på det du skulle observera, eller fick andra företeelser ditt fokus?
2. Hade läraren förstått syftet med observationen?
3. Vilken effekt hade ditt eget agerande på det som skedde?
4. Kan du göra något annorlunda till nästa observation?
5. Behöver något från observationerna utredas vidare genom en intervju?

Skolinspektionens utredare använder sig av dessa frågor till sig själva och varandra.

Inför observation	
Syfte	
Företeelser	
Vilka tillfällen	
Under observation	
• Påverka så lite som möjligt• Ha ett reflekterande förhållningssätt (vad är det du observerar och vilken tolkning gör du)	
Dokumentation	
Efter observation	
Reflektera	1. Var du uppmärksam på det du skulle observera, eller fick andra företeelser ditt fokus?2. Hade läraren förstått syftet med observationen?3. Vilken effekt hade ditt eget agerande på det som skedde?4. Kan du göra något annorlunda till nästa observation?5. Behöver något från observationerna utredas vidare genom en intervju?